

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

ה. אם כי = אף על פי ש...

ללאה בתי ולשמעון חתני

ליום כלולותם.

מלות הקישור למשפט טפל של ויתור-והודאה (לפעולה מתקיימת שנעשתה, שנעשית או שתיעשה) הן במקרא: א. (אשר אם צדקתי לא אענה, כלומר אע"פ שאני צודק, איוב ט טו; אם אצדק פי ירשיעני = אע"פ שאני צודק, איוב ט כ; אם שלמים וכן רבים וכן נגזזו = אע"פ שהם שלמים וגם רבים, עם כל זה ייגזזו, נחום א יב); ב. (שלוה יהיה לי כי בשרירות לבי אלך, דברים כט יח); ג. (אשר צונוי אבותיכם, בחנוני גם ראו פעלי = אע"פ שראו פעלי, תהלים צה ט, ועוד); ד. (אף כי יתנו בגוים עתה אקבצם, הושע ח י); ה. (אף כי ארבעת שפטי הרעים... שלחתי אל ירושלים... והנה נותרו בה פלטה, יחזקאל יד כא-כב); ז. (אף על פי שאת רשעים קברו... על לא חמס עשה, ישעיה נג ט).

בלשון חכמים: אף על פי ש... (אף על פי שניטלה - נבואה - מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה, ב"ב יב ע"א); אע"פ שחכם גדול אתה, אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו, כתובות קי"א ע"א; ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא, י"ג עיקרים).
בספרות ימי הביניים בשירה, בתרגומים וכו',

מוצאים אנו „ואם“ במשפטהסוף במובן „אף על פי ש...“
(מיכאל וילנסקי, לשוננו יח, 113; אהרן מירסקי, לשוננו יח
98-99), „עם ש...“, „עם מה ש...“ (מקורם: ועם זה לחם
הפחה לא בקשתי, נחמיה ה יח. עיין במילון בן-יהודה IX
ע' 4542); „אף אם“, „אף ש...“, „גם ש...“ (גם שאני
מקבל האלה בפי אני מבטלה בלבי, ספורנו, דברים כט יח);
„הגם ש...“, „הגם כי“ (בהשפעת „הגם“ שבאיוב מא
א, שאיננו לתמיהה ולשאלה).

בזמננו נפוץ מאוד השימוש של מלות הקישור „אם
כי“, וח"נ ביאליק כותב בסיפורו „מאחורי הגדר“ (אמצע
פרק א, הוצאה בכרך אחד, עמוד קיג, טור א): „כנגד זה יש לה
לאותה דירה גג נאה, אם כי אף הוא משונה קצת“. ובמאמרו
„חבלי לשון“ (אמצע המאמר, קפז, ב, למטה): „ובין שאר כל
הדרכים, שלשון חיה מתעשרת בהם, ההרחבה בכנה תופסת
אף היא מקום חשוב, אם כי אינה מורגשת ביותר“. כך הם
פני הדברים גם בעלי ההגהה (הנמצאים תחת ידי) של כתבי
ביאליק, מהדורת היובל, אשר טיפל בה ידידי דוד יוסף
בורנשטיין ז"ל, ואין על הגיליון שום רמז על איוו הצעה ועל
ויכוחים בין המשורר ובין המגיה בדבר צירוף „אם כי“,
אע"פ ששניהם בוודאי ידעו, שיש נקרנין המתנגדים לשימוש.

גם סופרים אחרים, גדולים וטובים, משתמשים בו בימינו.
אימתי נכנס ביטוייתור-והודאה זה ללשוננו? אנו
מוצאים אותו בספרות הרבנית במאה ה"ט. ר' יוסף שאול
נתנזון כתב: „והנה אם כי לא ראיתי אלא עלה א, ראת
ראיתי כי היטיב אשר דבר“ (הסכמתו לביאור עץ יוסף למדרש

דבות, חלק ב, תרכ"ו, הוצאת קופילוביץ, ווארשא, תרל"ה).
 ור' שלמה זלמן נ"ט אומר בסוף הקדמתו למגילת אסתר:
 אך מרדכי היהודי אם כי היה יכול להציל את עצמו ע"י
 בתו בבית המלך וכו', מכ"ז (באות מ' ? - נ"ב) השתתפו בצרת
 ישראל (ווינא תרי"ט), ובדבהין לסיום ספר במדבה ולמגילת
 רות: "ואם כי גלוי וכו', מכ"ז ילאה השכל לידע", ולקמן:
 "ואם כי נראה לעינינו וכו', ואם כי יעד אליהו וכו'.
 במאה הי"ח השתמש במלות קישור אלו ר' יהונתן
 אייבשיץ (1690 - 1764): ואם כי לפי דבריהם העידו
 וכו' (ספר לוחות עדות, שנדפס בחייו, מבוא, תחילת פרק ב,
 ווארשא 1874, דף ו', עמוד א למטה); ואם כי כוונה עיקר,
 אבל צריך מעשה (יערות הבש, פעם שלושית, זולצבאך, 1799,
 ראש דרוש ט' טבת, תקל"ד, דף ט, טור ד); ואם כי בלאו הכי
 צריך טעם (שם, דף טו, ב, דרוש ז' אדר, תקל"ד). במאה
 הי"ז נמצא ביטוי זה אצל ר' עזריה פיגו (1579 - 1647):
 ואם כי בעונותינו (בספר: בעונותיו) ודאי רבו כמו רבו
 ואין להם מספר וכו', נזכיר מהן ג' (בינה לעתים, חלק ב,
 למברג תקנ"ז, דרוש לשבת שמעו, דף יח, טור ב); אם כי
 למה ירצה יתברך שהאומות ישלטו עלינו וכו', עם שבאמת
 כפי השכל וכו', ואם כי יש בזה חילול כבודו (שם, ראש

---

1. אין בדיקה מעולה לשם קביעת לשונו של מחבר וכתובו, אלא
 ע"י עיון בכה"י או בהוצאה שיצאה בחיי המחבר; ובספרים שנכתבו לפני
 המצאת הדפוס - בדפוסים ראשונים ובכתבי יד מדויקים הסמוכים לזמן
 המחבר, לצערי לא היה סיפק בידי לראות את רוב מראי המקומות המובאים
 כאן, בדפוס ראשון; אולם אע"פ שאין ראיה לדבר, זכר לדבר יש.

דרוש ג לשבת נחמו, דף כה, ב). ובמאה הט"ז: ופירשנו פנים הרבה וכלם פנים כהלכה ואין אחד פונה מן האמת וכו' ואם כי אי אפשר לכתוב דברים נוראים כאלו, רק כי וכו' (באר הגולה של ר' יהודה ליווא, מהר"ל מפראג, 1525–1609, הוצאת בלונד, זאלקווא, 1848, דף מא, ע' א, סוף פרק בתרא דתענית, אמר ר' חלבו, באר ד. — הספר נדפס בראשונה בשנת שני"ח ע"י המחבר בעצמו); ואם כי לא היה צריך להשיב על זה וכו', מכל מקום וכו' (שם דף י, א, באר ב, פרק קמא דמכות); ואם כי דבר זה אין ראוי, כי אין קץ לדברי רוח, מ"מ כיון שנדפסו וכו' (שם, דף עא, ב, באר ו', בפרק אין דורשין).

נדמה, שבפרוזה של המאות האחרונות של ימי הביניים לא הרבו להשתמש בצירוף „אם כ"י, אולם בשירה אנו מוצאים במאה הי"ב אצל ר' יהודה הלוי: „ואם כי לא שלום שלם יבוקש | בעודה קלאה צורים ופסחים | למען בית אלהינו נבקש | שלומה או בעד נעים ואחים“ (דבריך במור עובר, מהדורת שד"ל, הרכבי ועוד).

משוררי ספרד, שהרחיבו את השימוש של מלח הוויתור „אם“ שבמשפט־הראש והשתמשו בה בצורת „ואם“ (במשפט־הסוף) לצורך היתדות (מירסקי במאמרו הנ"ל), יצרו גם את מלות הוויתור „אם כ"י“ לצורך מקצב השיר ובהשפעת „ש...“ התלמודית, המיתוספת בתחילת כמה סוגי משפטים (אלא שכתבו בשירה מלת „כ"י“ המקראית), בפרוזה, בתרגומים וכו' כתבו אז „אם ש...“.

בספר „באר הגולה“, שהשתמש, כפי שראינו למעלה,

במלות „אם כי” אנו מוצאים גם שאר מלות קישור לויתור
 והודאה, כגון: „אף כי” (ד, א; ח, א), „אף ש...” (ד, ב; ה, א;
 ח, א; יב, א) „אם ש...” (זהה עם הצירוף „אם כי”: ואם
 שאינו כ”כ כמו החטא וכו’, מכל מקום הוא חטא ג”כ, ה, ב),
 „עם כי” (זהה עם הצירוף „עם ש...”: ועם כי דבר זה כבר
 נתן וכו’, י, א; ועם כן דבר זה אין ראיה כלל וכו’, פג, א),
 והעירני מר מאיר מדין על השימוש של „עם כי”,
 המצוי בפירוש המצודות לנ”ך (מן המאה הי”ח): מי
 יעלה לנו, עם כי כל אחד נלחם וכו’ (שופטים א, א); וישלח
 ה’ את ירובעל, עם כי לא היו מולכים בישראל (ש”א יב, יא)
 ועוד ועוד. וכן הוא משתמש בצורה הרגילה בימי הביניים „עם
 ש...”: וישלח, עם שכבר נאמר בסוף יהושע וכו’ (שופטים ב,
 ו); ויוסף ה’, ר”ל עם שלפני זה היה דבר ה’ יקר, אבל
 לאח”כ וכו’ (ש”א ג, כא) ועוד. באותה תקופה אנו מוצאים
 בספר המסלול של ר’ חיים קסלין, מסוף המאה הי”ח, רק את
 הצירוף הישן הזה בע’: ועם שכל המדקדים וכו’, עכ”ז לא
 יכלו להגיע עד תכונתה (בתחילת ההקדמה); ועם שהרחבת
 הדבור קצת וכו’, עכ”ז לא הרסתי מוסדות החבור הזה
 (שם, אבן ד) ועוד

לעומת בעל המצודות ובעל המסלול, המשתמשים במילות
 הקישור „עם ש...” (באות ע’), יש בתלמוד לשון עבריי של
 יהודה ליב בן זאב הביטוי „אם ש” (באות א’), כמו שמצינו
 בכאר הגולה: ואם ישתלם האדם גם בזה, יחול עליו חיוב
 ידיעת המכתב, והיא צורת האותיות וכו’, ואם שהיא קלה
 (הקדמה, סוף סימן א, הוצאה ג) תקיע, בחיי המחבר; אם

שכל דבריהם נכוחים למבין וכו', עם כל זה חדלו וכו' (שם תחילת סי' ד). גם ש"י עגנון כותב: ואם שנפשו של העני מפרכסת לצאת מחמת רעב וכו' (והיה העקוב, כל ספוריו, כרך ג, קלו). ובלשונונו י"ז, 48 העיר א' אברונין על „אם ש...“ הנמצא ב„מעשה אפוד“, שנכתב בראשית המאה הטי"ו, עמוד 81 וע' 94. ועליי להוסיף, שיש שם „אם ש...“ גם בע' 38, שורה 28 („חדע כי אם שמסדר הא"ב לא שמר בה הסדר וכו', הנה לא נמנע“), ובע' 165 ש' 13 („אם שחשבו אותן מצוות מיוחדות וכו'“). דעת אברונין היא, שאולי כאן טעות סופר וצ"ל „עם ש...“ בע', ואף המהדירים סבורים, שיש פה טעות סופר (ע' 23 וע' 37 במבוא הגרמני).

ברם דעה זו אינה מתקבלת על הדעת, לאחר שבהוצאה המדעית של חיבור המשיחה והתשבורת לר' אברהם בר חייא הנשיא משנת 1116 (הספר נכתב לפי דעת שטיינשניידר בעברית ואינו תרגום), הוצאת פרופ' מיכאל גוטמן עפ"י שישה כ"י, אנו קוראים (עמ' 2): „ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם וכו'“. כך הנוסת בחמישה כ"י (ורק בכ"י אחד של הוואטיקאן כתוב: „ואם היא מצורך העולם וכו'“, כמו שמצאנו בשירת ימי הביניים).¹

במילון בן־יהודה חסרות מילות הקישור לויתור „עם כ"י“, „ואם“, „אם ש...“, „אם כ"י“, ובוזה ניתן מכשול למעיינים, שיבואו לכלל מחשבה, כי צירופים אלו אינם נמצאים

1. ע"י עוד בס', תחבירה ומילונה של הלשון העברית שבחחום השפעתה של הערבית" למי גוטשטיין, עמ' 101.

בספרות ימי הביניים ובספרות הרבנית כל עיקר. כך כותב בעל
„עברית כהלכה“ ב„דבר“ מיום כ"ט טבת ש"ז, שצירוף „אם
כ"י“ אינו במקורות ושנוצר בזמננו מתוך טעות, ולפיכך יש
להימנע משימוש. הוא בא מכוח ההיגיון לידי איסורו ע"י ניתוח
אטימולוגי. אך בענייני לשון אין לסמוך על ההיגיון. „אין לך
אבסורד מן הצד הדקדוקי או גם ההגיוני שלא תעכל אותו
קיבת הלשון החיה ולא תהפכהו לחלבה ודמה“ (ביאליק,
חבלי לשון). ומכיוון ש„אם כ"י“ נמצא מאות בשנים
בספרות, כשר הוא אפילו למהדרין מן המהדרין.